

AZ ERGODICITÁS TÉZISE SZÉLESEBB ÖSSZEFÜGGÉSEKBEN¹

(Reflexiók Bélyácz Iván: Az ergodicitás vitatott szerepe a (pénzügyi) közgazdaságtanban című írására)

Harcza István

Szakmai önreflexiónak is tekinthetjük Bélyácz Ivánnak az ergodicitás témakörében készített értekezését, amelyben a szerző számos szakmai dilemmát, a kérdéssel foglalkozó teoretikusok hol tapogatózó jellegű útkeresését, hol egyértelmű állásfoglalását gyűjti össze, egyrészt az esztétörténeti tabló kirakása, másrészt a tisztánlátás érdekében. Úgy véljük, hogy az eredmény részben hiánypótló, részben az alapvető- és a részletkérdések esetében is továbbgondolásra ösztönöz.

JEL-kódok: Fo, Go, Z1

Kulcsszavak: ergodicitás, lételmélet, társadalomkép

Az ergodicitás – szoros terminológiai értelemben – alapvetően a közgazdaságtanhoz kapcsolódik, azonban, miután az idősorok alapján való trendelemzés a társadalomtudományok más területén is használatos, ezért jelen hozzászólás szerzője – szakmai előléte okán – inkább általánosabb szinten közelíti meg az ezzel kapcsolatos kérdéseket. A szociológiában és a társadalomstatisztikában – a „nagy” társadalmi kérdések esetében – többnyire a közép- és hosszú távú trendek alakulása az érdekes, hiszen az ezek mögött meghúzódó társadalmi folyamatok jelentős részénél a rövid távú adatsorok alapján nem, vagy csak bizonyos korlátok között lehet releváns következtetéseket megfogalmazni.

¹ Az írás a *Gazdaság és Pénzügy* folyóirat szerkesztőségének a felkérésére készült, bizonyos mértékig reflektálva Bélyácz Ivánnak „Az ergodicitás vitatott szerepe a (pénzügyi) közgazdaságtanban” című értekezésére. (*Gazdaság és Pénzügy* 2017, 4. évf. 1. sz. 3–58. o.)

² A vitatott szerepre vonatkozóan aktuális példaként itt szeretnénk megemlíteni, hogy az idősoros előrejelzésekről szóló, 2016 decemberében rendezett pódiumvitan az ergodicitás ugyan csak érintőlegesen került szóba, valójában a kulcskérdés az volt, hogy a múltira vonatkozó idősorok alapján lehet-e – és ha igen, milyen esetekben – megbízható előrejelzéseket tenni a jövőre vonatkozóan. A vitát a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomstatisztikai Kutatóközpont (TKK), a Fényes Elek Társadalomstatisztikai Egyesület (FETE), valamint a Magyar Közgazdasági Egyesület (MKE) szervezte. A megbeszélés alapjául MELLÁR TAMÁS (2016): *Szolgálólányból királycsináló – avagy az ökonometria makroökonómiai térhódítása?* (*Közgazdasági Szemle*, 63[3], pp. 285–306), valamint KÖRÖSI GÁBOR (2016): *A lány továbbra is szolgál...* (*Közgazdasági Szemle*, 63[6], pp. 647–667) megjelent írások képeztek. A vitán Bélyácz Iván is részt vett felkért korreferensként, és a hozzászólása bizonyos mértékig kapcsolódott jelen írás gondolatmenetéhez.

A közgazdaságtantól eltérően, a trendek alapján levont következtetéseket nem igazán tekintik előrejelzéseknek (bár kivétel is van, ilyen a népességszám-előrejelzés), már csak azért sem, mert gyakorta „puhább”³ jelenségekre fókuszálnak, és főleg „puhább” célok⁴ szempontjából fogalmazzák meg azokat. A múltbéli idősorok alapján a jövőre vonatkozó trendek bekövetkezését alapvetően sztochasztikusnak tekintik. Így például a népességszám, a népesség egészségügyi állapotának, jövedelmi helyzetének és más hasonló, többnyire sok tényezőtől függő jelenségnek a jövőbeli alakulását csak bizonyos valószínűségi tartományokban lehet felvázolni, akár többféle scenárió mentén. Következésképpen az ergodicitás hipotézisének alkalmazása, tehát annak a feltételezése, hogy valamely jelenség múltbéli alakulása alapján a jövőbeli alakulásra viszonylag pontos valószínűségi értékeket tudunk megadni, más jelentéssel bír.

A „formai” különbségek mögött azonban erős tartalmi jellegű hasonlóságok húzódnak meg; nevezetesen a hosszabb távra vonatkozó, szociológiai-társadalomstatistikai trendek és demográfiai előrejelzések relatív pontossága ugyanolyan mértékben kérdéses, mint bizonyos közgazdasági (pénzügyi) előrejelzések esetében. Ezzel alapvetően azt kívánjuk jelezni, hogy *a bonyolultabb társadalmi és gazdasági folyamatok – idősoros elemzések alapján történő – előrejelzésének komoly módszertani korlátai vannak, amelyek párosulnak a különböző megközelítéseket alkalmazó elméleti alapok sokszínűségével*. Előrebocsátjuk, hogy mindezt természetesnek tartjuk, hiszen – a plurális érdek- és értékviszonyok világában – az egymástól eltérő világgéppel, ezen belül is világgazdasági képpel rendelkező elméletalkotók nézőpontjai szükségszerűen eltérőek. Ezek az eltérő nézőpontok irányítúként vezetik a gondolati konstrukcióikat, amelyeken belül a legfőbb követelmény a konzisztencia. Ennél többet nem is lehet várni tőlük; következésképpen azt sem, hogy valamelyik nézőpont (elméleti magyarázat) általános érvényű legyen, bármennyire is annak szeretné hinni (deklarálni) önmagát. Tömören fogalmazva: eme felismerés (időnkénti, egyes esetekben tartós) hiánya vezet az elméletek és módszerek „viaskodásához”, ami önmagában hasznos, ám ha a vitatkozók nincsenek annak tudatában, hogy – az általános érvény szempontjából – tudásuk szükségszerűen parciális, akkor feloldhatatlan ellentétek alakulnak ki az egyes paradigmák között.

Jelen írás két kérdéskörrel foglalkozik:

3 Ez alatt a piac értékítélete alapján vett „puhább” jelleget értjük.

4 A „puhább” célok alatt azt értjük, hogy a „nagy” társadalmi kérdésekre fókuszáló, közép- és hosszabb távú társadalompolitikai döntés-előkészítések céljára kialakított társadalmi indikátoroktól nem várható el, hogy – a közgazdasági/pénzügyi előrejelzésekhez hasonlóan – viszonylag szűk megbízhatósági határokon belül jelezzék előre az adott folyamat bekövetkezését. Más a helyzet a rövid távú (1–2 éves), elsősorban „rutinjellegű” döntésekhez szükséges indikátorok esetében, ahol a kockázat szintje sokkal alacsonyabb.

- 1) A Bélyácz Iván által felvetett szempontok mentén, bizonyos mértékig interdiszciplináris megközelítésben értelmezi a közgazdaságtanban honos ergodicitás hipotézisét, esetenként a kritikai értékelés szándékával.
- 2) Az értekezésben is felmerült lét- és ismeretelméleti bizonytalanságok esetében – interdiszciplináris megközelítésben – analóg alapvetéseket próbál megfogalmazni.

ERGODICITÁS A KÖZGAZDASÁGTANBAN. A „PÁRHUZAMOS” ÉRTELMEZÉS LEHETŐSÉGE.

Igen széles ívű eszmétörténeti tablót kapunk Bélyácz Iván értekezése alapján az ergodikusság hipotézis közgazdaságtani alkalmazhatóságáról, amely informativitása révén a szakmailag kívülállóknak szempontjából különösen értékes. A hipotézis főbb jellemzőit a szerző – *O'Donnellre* (2013) hivatkozva – tömören a következőkben fogalmazza meg: „Az ergodikusság realitások a kockázat és a változtathatatlanosság területéhez tartoznak, míg a nemergodikusság realitások a redukálhatatlan bizonytalanság és a változtathatatlan területére sorolhatók.”⁵

A szerző egyik fontos állítása szerint „...a közgazdaságtani főáram képviselői hajlamosak voltak kötődni a gazdasági jelenségek ergodicitásában vetett hithez.”⁶ A kívülállónak úgy tűnik, mintha egy látens dichotómia (vagylagosság) nyomná rá a bélyegét az ergodicitással kapcsolatos nézetekre, nevezetesen a szakmailag domináns „tábor” hisz a hipotézisben, mások viszont nem. Ám az írásból az is kiderül, hogy a helyzet nem ennyire fekete-fehér. A szerző *Shackletől* (1949; 1955) idézi a „krucialitás principiumát, mely szerint az alapvető, vagy »nagy« gazdasági kérdések esetében nem működik az ergodicitás hipotézise: »Amikor a szereplők krucialis döntést hoznak, akkor szükségképpen lerombolnak bármilyen ergodikusság sztochasztikus folyamatot, amely létezhetett a döntés időpontjában.«”⁷ Más a helyzet a rutindöntések esetében, amikor a jövőre vonatkozó állapot valamennyire előre jelezhető, és ide szokták sorolni például a fogyasztói viselkedésre vonatkozó előrejelzést.

Úgy véljük, hogy a két állítás egymást nem zárja ki, sőt a kettőt együtt célszerű hangsúlyozni, mert egyértelműen jelzik, hogy milyen jellegű kérdések esetében lehetséges, illetve mikor célszerűtlen az ergodicitás hipotézisét alkalmazni. A fentiek tanulságaként szeretnénk megemlíteni (ám a későbbiekben részletesebben is kitérünk rá), hogy *a hipotézisek, illetve az ezt megalapozó elméletek, módszertan, valamint empirikus apparátus alkalmazása célfüggő, ami azt jelenti,*

5 BÉLYÁ CZ I., i. m. 41. o.

6 BÉLYÁ CZ I., i. m. 42. o.

7 BÉLYÁ CZ I., i. m. 36. o.

hogy egyik sem bír univerzális érvényességgel. Eme „alapvetés” figyelembevétele nemcsak a közgazdaságtannak, hanem a szociológiának, ezen belül az alkalmazott módszertannak is gyengéje, ami gyakorta értelmezési problémákhoz vezet.

A sokdimenziós társadalmi (gazdasági) tér értelmezése

A szociológia egyik legfontosabb alapvetése, hogy a társadalmi, gazdasági, kulturális stb. folyamatok és jelenségek a sokdimenziós társadalmi térben alakulnak ki, illetve ebben folyamatosan változnak. Az egyes dimenziók között különböző irányú, jellegű és erősségű kapcsolódások jönnek létre. A Bélyác Iván által idézett elméletalkotók bizonyos gondolatai a fentiekhez számos hasonló vonást tartalmaznak. Így például „Bronk (2011) »a realitás sokarcú természetére«⁸ hívja fel a figyelmet. „Shackle megállapítja, hogy az egyének nem képesek az összes lehetséges eshetőség vagy a világhelyzetek számszerűsítésére.”⁹ „Keynes [...] azt gondolta, hogy a gazdaság túl bonyolult ahhoz, hogy teljességgel modellezhető lenne, amiből ő arra a következtetésre jutott, hogy a közgazdasági elmélet szoros relációk egyszerűsített bemutatása, s nem a teljesség prezentálása.”¹⁰

Kritikai megjegyzésként ehhez csupán annyit szeretnénk hozzáfűzni, hogy a fenti felismerés nem igazán befolyásolja a társadalomelméletek művelőit elméleti modelljeik (konstrukcióik) megalkotásában, ami – többek között – abban mutatkozik meg, hogy nem, vagy csak hézagosan hívják fel a figyelmet modelljeik korlátaira, így azok olyan területeken is élnek „önálló életüket”, amelyek esetében a relevanciájuk meglehetősen bizonytalan.

Az eltérő „nézőpontok” egyik gyökere, az eltérő „gazdaságképek”

A szociológiában – többnyire – az egymástól eltérő magyarázattal szolgáló modellek mögött eltérő társadalomképek húzódnak meg, amelyeket gyakorta nem is vázolnak fel, tekintve, hogy a kutató (elméletalkotó) – problémája megoldásához – először keres/kialakít egy elméleti modellt, majd ahhoz próbálja igazítani a „bemeneti” adatokat és az alkalmazott matematikai-statisztikai apparátust. A kiválasztott/kialakított modell paraméterezése számos olyan elméleti alapon álló feltételezésre épül, amelyek kezelésére ugyan sokféle matematikai-statisztikai eljárás kínálkozik, ám e feltételezések javarészt azokon a „képzeteken és

8 BÉLYÁCZ I., i. m. 43. o.

9 BÉLYÁCZ I., i. m. 37. o.

10 BÉLYÁCZ I., i. m. 35. o.

víziókon” alapulnak, amelyek a kutatóban előzetesen kialakultak. Ezeket nem lehet előzetesen ellenőrizni, csak utólag, a jelenség lefutása után, ezért a „bizonyító apparátus” megfelelő konzisztenciája sem biztosíték arra, hogy a modellnek a jövőre vonatkozó eredményei kellően relevánsak lesznek.

Úgy véljük, hogy alapvetően ezt a helyzetet érzékelteti a szerző, amikor a közgazdaságtan egyes elméletalkotóira hivatkozik. Így például, „Bronk (2009:221) szerint [...] a meghatározatlanság által hátrahagyott űrt a képzelet tölti be, amelyet az innováció és az új opciók közötti választás szabadsága alkot meg. Ez felvázol egy víziót arról, hogy milyen lehetne a világ, s milyennek szeretnénk, hogy legyen.”¹¹ „Shackle (1992:8) szerint, mivel nekünk csak »töredezett és zavaros bizonyítékunk« van arról, hogy mit hoz a holnap, ezért fel kell építenünk egy képet – a képzelet segítségével – arról, ami jöhet.”¹²

Nos, a közgazdaságtanban az itt említett „képzelet” és „vízió” tölti be azt a szerepet, amit a szociológiában társadalomkép alatt értünk. Miután ezekre vonatkozóan ritkán alakul ki érdemi szakmai konszenzus (amit csak előzetes beható összehasonlítások alapján lehet létrehozni), ezért ezek a képzetek és víziók többnyire egymás mellett léteznek. Ez önmagában akár áldásos is lehetne, azonban miután hiányzik a különböző „képzetek és víziók” közötti relációk kellő tisztázása, ezért a külső szemlélőben gyakorta inkább a kaotikusság képzelete támadhat.

Konstrukciók/modellek képzése

A fentiek kapcsán azt is érdemes megemlíteni, hogy a párhuzamos társadalom-, illetve gazdaságképek eleve felkínálják a lehetőséget a párhuzamos konstrukciók kialakítására, ezzel kapcsolatosan érdemesnek véljük idézni Bourdieu-t. „Ahogyan a »létező« Arisztotelész felfogásában, úgy a társadalmi világ is többféleképpen írható le és konstruálható meg.” [...] „Annak hangsúlyozása, hogy a társadalmi világ észlelése konstrukciós műveletet feltételez, korántsem jelenti a megismerés intellektualista elméletének elfogadását: a társadalmi világ megtapasztalása és az ennek háttérben meghúzódó konstrukciós művelet nagyrészt a gyakorlatban, vagyis az explicit értelmezés és a verbális kifejezés szintje alatt zajlik.”¹³

Ritkán szokták említeni, hogy a különböző modellek és konstrukciók képzése mint a valóság sokoldalú feltárásának a lehetősége bizonyos „mellékhatásokkal” is együtt jár, amire ugyancsak Bourdieu hívja fel a figyelmet. „A leghatározottabban objektivistáknak magába kell foglalnia a cselekvőknek a

11 BÉLYÁ CZ I., i. m. 44. o.

12 BÉLYÁ CZ I., i. m. 40. o.

13 BOURDIEU (2010 [1985]):168.

társadalmi világgal kapcsolatos képzeiteit; pontosabban figyelembe kell venniük azt, hogy a cselekvők mennyiben járulnak hozzá a társadalmi világról alkotott képnek, és ezen keresztül magának a társadalmi világnak a létrehozásához azon *reprezentációs munka* révén (a »reprezentáció« szó minden lehetséges értelmében), amelyet folyamatosan annak érdekében végeznek, hogy saját világszemléletüket vagy a világban elfoglalt saját pozíciójuk szemléletét – társadalmi identitásukat – másokra kényszerítsék.¹⁴

Sarkosan fogalmazva, az elméletalkotók, valamint mögöttük álló empiristák, beleértve az ökonométerek „valóságbemutatóit”, a valóság különböző rendezőelvek mentén való leképezésének tekinthetjük. Ebben a rekonstrukciós eljárásban a konstrukciók képzői és kivitelezői meghatározó (szubjektív) szerepet játszanak, bármennyire is igyekeznek, hogy a szubjektív elemeket kiszűrjék.

A dinamikus megközelítés alkalmazása

A bevezetőben jeleztük, hogy a sokdimenziós térben működő folyamatok és jelenségek egyik jellemző tulajdonsága a folyamatos, pontosabban a dimenzió sajátosságától függő mozgás. Következésképpen ez a tér, és benne az egyes folyamatok vagy a folyamatok és jelenségek bizonyos csoportjai csak dinamikájukban ragadhatók meg. E tézis megerősítést nyer a közgazdaságtan részéről is, amelynek egyik képviselőjét a szerző is idézi. „Davidson (1982:61; 1982:16) több alkalommal hangot adott ama meggyőződésének, hogy a gazdaság a történeti időn áthaladó folyamat. Eszerint a releváns valószínűségi eloszlások időfüggők, a gazdasági folyamat nem ergodikus, s ezért a gazdasági világ nincs statisztikai kontroll alatt.”¹⁵ Ezek alapján úgy véljük, hogy a szerző joggal fogalmazza meg a következőket: „Ezzel elérkeztünk az ergodicitás természettudományi analógiájának legkétségesebb pontjához, az idő eliminálásához. Ha valami alapvetően vitathatóvá teszi az ergodikus hipotézis (pénzügyi) közgazdaságtani alkalmazhatóságát, az az idő szerepének a kiiktatása.”¹⁶

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a konstrukció készítője tudatosan ki akarná iktatni az idő szerepét, sőt nagyon is azon van, hogy annak szerepét bizonyos eljárások segítségével kellően hipotetizálja. A hipotézisek pontosságának elérhetősége azonban jelenségfüggő; egyes esetekben sikerülhet viszonylag jó hipotézist készíteni, másokban nem, és a pontosság mértéke – a vizsgált jelenségektől függően – széles tartományban szóródik. Következésképpen – amint korábban is említettük – a dichotóm (vagylagos) megközelítés helyett célszerű az ergodicitás mértékét egy meghatározott tartományban elképzelni.

14 BOURDIEU (2010 [1985]):167.

15 BÉLYÁ CZ I., i. m. 47. o.

16 BÉLYÁ CZ I., i. m. 50. o.

„A BIZONYTALANSÁG LÉTELMÉLETI ALAPJAINAK FELTÁRÁSA”. ANALÓGIÁK.

Az alcím egyik felét a szerzőtől vettük kölcsön, tekintve, hogy vele egyetértésben, fontosnak tartjuk a bizonytalanság lételméleti alapjainak a feltárását, azzal a kiegészítéssel, hogy ezt a feltárást az ismeretelmélet vonatkozásában is célszerű elvégezni. Az alcím második fele analógiákat ígér, amelyet viszont a szociológia, illetve a társadalomstatisztika területéről vettünk át.

A szerző a bizonytalanság lételméleti alapjainak a feltárása kapcsán több teoretikusra is hivatkozik, akik közül most csak az alábbiakat emeljük ki. O’Donnell (2013) szerint „A lételméleti jellemzők az elsődlegesek és permanensek, a megismerési tulajdonságok másodlagosak és eliminálhatóak”.¹⁷ Bronk (2011) alábbi kitételét már korábban említettük, amely szerint „a lételméletnek vannak olyan kérdései, mint a realitás sokarcú természete és a nemlineáris kapcsolódások túlsúlya, amelyek hatnak a megismerési bizonytalanságra abban az értelemben, hogy gyengítik a precíz előrejelzés bázisát.”¹⁸ Keynes szerint „itt nem ismeretelméleti bizonytalanság jelentkezik, hanem lételméleti bizonytalanság, ami elválasztja a biztosítható (előre jelezhető) eseményeket a bizonytalan gazdasági eseményektől”.¹⁹

Az O’Donnell-től származó kitétel problémásnak érezzük, tekintve, hogy az ismeretelméleti alapoknak hasonló jelentőséget tulajdonítunk, mint a lételméletinek. Az egyenértékűség mellett szól az a körülmény, hogy az utóbbit csak kellő ismeretelméleti alapok birtokában lehet érdemben megérteni.

Úgy véljük, hogy az ergodicitás és az ehhez hasonló kvalitású kérdések szélesebb összefüggésekben való vizsgálatokor szükség van bizonyos rendszerkeretek kialakítására, amelyekben belül – kiindulásként – célszerű a „praktikus” alapvetések megfogalmazása (Harcza, 2015). Ezeket az alapvetéseket egyfajta „minőségbiztosítási eszköztárnak” is tekinthetjük, amelyek részben segítenek az értelmezési keretek felvázolásában, részben megkönnyítik a számonkérhetőséget. (Csak azt kérjük számon a konstrukció készítőjétől, amit értelmezési keretként felkínált.) Mindez a jelenség kutatása/értelmezése kapcsán felmerülő korlátok és lehetőségek körvonalazását is jelenti.

17 BÉLYÁ CZ I., I. M. 41. o.

18 BÉLYÁ CZ I., I. M. 43. o.

19 BÉLYÁ CZ I., I. M. 34. o.

Néhány alapvetés

- 1) *A makrofolyamatok (és a mikrofolyamatok jelentős része is) a sokdimenziós, társadalmi-gazdasági térben formálódnak, ahol az egyes dimenziók közötti kölcsönös kapcsolat változó erősségű, amelyben kiemelt szerepe van a helynek és az időnek. Ilyen körülmények között az általunk konstruált visszacsatolási (jelzőszám)rendszerek működése esetlegessé válhat, ami – a szükséges információk hiánya miatt – megnehezíti a korrekciós lépések beiktatását, következésképpen az összefolyamatok eredője szükségszerűen sztochasztikusan alakul. Ennek következtében bizonyos bonyolultabb jelenségek és folyamatok precíz előrejelzése szinte kizárt.*
- 2) *Az egyes dimenziók relatíve önálló rendezőelvekkel rendelkeznek, ami azt is jelenti, hogy térbeli és időbeli mozgásuk dinamikája egymástól eltérő lehet, következésképpen a változások lehetséges konfigurációja is nagyszámú. Mindebből az is következik, hogy mozgásuk hosszabb távon aszinkronitást mutathat, amelyen belül a mozgások aktuális értékei nem mindig adnak megfelelő kiindulópontot kellően megalapozott becslésre.*
- 3) *A fenti körülmények önmagukban is elégséges alapot szolgáltatnak arra, hogy egyidejű megfigyelésük, tehát statisztikai mérhetőségük meglehetősen nagy korlátok között mozog.*
- 4) *A megfigyelőt („mérőembert”, elemzőt) – a mérés és az értékelés során – bizonyos fokig irányítúként vezeti társadalom-, illetve gazdaságképe, amely mögött meghatározott értékrendszer(ek) húzódik (húzódna) meg. Miután az értékrendszer alapvetően normatív, következésképpen a társadalom-, illetve gazdaságképet is ez jellemzi. Ebből következik, hogy a vizsgált jelenséget/folyamatot csak meghatározott társadalomképbe ágyazva lehet kellő árnyaltsággal bemutatni, illetve értelmezni. Miután a plurális értékrendek világában élünk, ezért ez a körülmény elégséges alapot szolgáltat a különböző nézőpontok, megközelítések kialakulásához és párhuzamos jelenlétéhez. Így például akár ugyanazon bizonyítási apparátus alkalmazásával is egészen más következtetésekre lehet jutni akkor, ha a társadalomkép központjában a folytonos gazdasági növekedés és az ehhez kapcsolódó fogyasztói társadalom elérése áll, mint ha a fenntartható társadalmi fejlődés. (A két verzióban a növekedés és fejlődés lehetséges konstellációja szükségszerűen más-más módon áll össze.)*

A „normatívák” meghatározzák, hogy miként értelmezzük az egyes jelenségeket, például az egyenlőséget, igazságosságot stb., tehát kialakulnak az ezekkel kapcsolatos képzetek. A „mit és hogyan látunk, illetve láttatunk” a kutató/teoretikus szűrőrendszerén megy keresztül, akiben – többek között – ezen a szinten dől el, hogy szűkített vagy szélesebb értelmezésű társadalom-, illetve gazdaságképből indul-e ki.

- 5) A fentiek miatt a sokdimenziós társadalmi-gazdasági erőterben lezajló, *bonyolultabb folyamatokat nem lehet pusztán egyetlen (a domináns) megközelítésmód segítségével megmagyarázni*. Így például a világgazdasági válság esetében a dominánsan használt modellrendszerek szirénhangjai mellett szükség lett volna a józan belátásra, intuitivitásra. (Régi mondás, hogy időnként a modern kori meteorológusnak is célszerű a műszerek mögül kitekinteni az ablakon. Ennek analógiájára a közgazdasági-pénzügyi előrejelzések esetében például a terjedő „buborékgazdaság” relevánsabb mérési konstrukciókkal való bemutatására lett volna szükség.) Mindezek alapján megfogalmazható, hogy a közgazdaságtan és a szociológia területén alkalmazott modellek egyik legfőbb problémája az általános érvényre való törekvés, miközben annak feltételei nem mindig állnak rendelkezésre. Továbbá azt is érdemes hangsúlyozni, hogy a modellek nem általában véve jók vagy rosszak, hanem „jóságukat” a felhasználási cél alapján lehet megítélni.

A fentiekkel feltehetően számos kutató tisztában van, sőt az is bizonyos, hogy vannak, akik osztják az alapvetésekben megfogalmazottakat, ám – különböző okok miatt – *a társadalomtudományok terén viszonylag „kevesen vannak olyan helyzetben”, hogy ezeket az alapvetéseket a gyakorlatban is alkalmazzák*. Kulcskérdésnek tekinthetjük, hogy mi tartja fenn azt a „helyzetet”. A kérdésre adható válaszhoz részben ki kell lépünk a tudományok területéről – amire már a korábbiakban is felhívtuk a figyelmet –, részben a társadalomtudományokon belüli problémákat is górcső alá kell vennünk. *A globális társadalmi és gazdasági folyamatok fő irányát alapvetően nemzetközi erőközpontok orientálják, és tevékenységükhöz „szolgálólányokként” tudják használni a tudományokat, illetve azok képviselőit*. E központok szelektíven – az aktuális status quo (a közgazdászok nyelvén „egyensúly”) fenntartása céljából – érdekeiknek megfelelően válogatnak a tudományos eredményekből, tevékenységük legitimálása érdekében. Azokból a modellekből/konstrukciókból válogatnak, amelyeknek az eredményei közel állnak ahhoz, amit látni és láttatni szeretnének.

Valószínűleg ez így van rendjén – ami nem jelenti azt, hogy a tudományoknak nem lehet relatíve önálló szerepköre. Ez utóbbit illetően *a tudomány hivatása, hogy legalább egy lépéssel a globális folyamatokat mozdítók előtt járjon*. A gond csak az, hogy ezt viszonylag ritkán teszi, különböző okok miatt. E körülmény miatt maguk a társadalomtudományok is számottevő szerepet játszanak abban, hogy a globális rendszerek meglehetősen rossz tanulórendszereknek bizonyulnak. Kétségtelen ugyanakkor, hogy ebbéli felelősségük messze elmarad a világrendszer működésének természetéből fakadó, illetve a működést közvetlenül mozdítók felelősségétől. Mindez azonban nem menti fel a társadalomtudomá-

nyok képviselőit az időnkénti szakmai önreflexió alól, továbbá bizonyos morális kérdések újragondolásától. Itt elsősorban az olyan kitételekre gondolunk, mint például, amelyet *Galbraith*nek tulajdonítanak: „*A közgazdászok nem azért jeleznek előre, mert tudják, hanem mert erre kérik őket.*” Mindannyian tudjuk, hogy e mondás általános érvénye gyakorta vitatható.

VAN-E TANULSÁGA A „HITVITÁNAK”?

Írásunkban arra próbáltuk a figyelmet felhívni, hogy az ergodicitás közgazdaságtani értelmezése mögött alapvető lét- és ismeretelméleti meghatározottságok húzódnak meg, tehát nem pusztán szaktudományi jellegű kérdésről van szó. A Bélyácz Iván értekezésében említett teoretikusok kitételei alapján úgy véljük, hogy az ergodicitás hipotézise a „hitvitákhoz” hasonló, hiszen elfogadása alapvetően a kutató értékpreferenciáitól függ.

Mindebből az is következik, hogy a kérdést több szinten lehet tárgyalni, ám az egyes szintek relatíve önálló taglalásával párhuzamosan törekedni kell a valamennyi szintet átfogó értelmezésre, különben az egyes vélemények elbeszélnek egymás mellett. Úgy véljük, hogy – más hasonló jelentőségű kérdéskörhöz hasonlóan – a közel évszázados vitamúltra visszatekintő ergodicitás is ebben a „csapdában” vergődik, aminek egyik oka az lehet, hogy a vitatkozók nem mindig veszik figyelembe a kérdés tárgyalhatóságának többszintű voltát. Mindezt azért fontos hangsúlyozni, mert az egyes összefüggések logikai (részben hierarchikus, részben egymás melletti) egymásra épülése elmosódik, ami könnyen ahhoz vezet, hogy nem ugyanarról beszélnek. Természetesen ez csak egy lehetséges nézőpontból megalkotott, lehetséges következtetés.

Félő, hogy a diskurzus ilyenén alakulásában az is szerepet játszott, hogy *kevés az érdemi szakmai önreflexió*. Ennek fényében dicséretes Bélyácz Iván azon törekvése, hogy eszmetörténeti körképet vázoljon fel az ergodicitáshoz közvetve vagy közvetlenül kapcsolódó „tudások” összegzésével és azok egymásra vetítésével. Ily módon vitaalapot is kínál bizonyos alapkérdések tisztázásához, illetve az ezekben való konszenzus szakmai keretek közötti kialakításához.

Ha az önreflexió kultúrája nem épül be szervesen az adott szakmai közösség, elsősorban azon belül is a mainstream tevékenységébe, és csupán néhány kutató/teoretikus vállalkozik erre, akkor az eredmény felemás. Ezt tapasztalhattuk például a világgazdasági válság kapcsán megjelent *Stiglitz*-jelentés esetében is; őt a közgazdasági mainstream gyakorlatilag „kiközösítette” amiatt, hogy gyakorolta a saját maga által kívánatosnak tartott szakmai önreflexiót. Sokatmondó és „árulkodó” ténynek is tekinthető, hogy a közgazdaságtan mainstreamje érdemben nem igazán reflektált a jelentésre. Mindez feltehetően nem véletlen,

hiszen a szakmai elit döntő részének világ- és gazdaságképe leszűkített, miután annak középpontjában túlzottan domináns helyet foglal el a gazdasági növekedés, és ezzel párhuzamosan a profit. Ezek mellett – érdemüket tekintve – meglehetősen háttérbe szorulnak a másfajta értékek, mint például a szolidaritás, az egyenlőtlenségek mérséklése, a természeti környezet védelme, a társadalmi fenntarthatóság stb. Ám az is tény, hogy a társadalom tagjainak a többsége „vevő” a dominánsan gazdasági növekedésre fókuszáló világképre, hiszen a fogyasztói társadalom mai formája ennek a gazdasági modellnek az emlőiből táplálkozik. Mondhatni, hogy e tekintetben konszenzus van a „fent és lent” levők között, ami kellően megalapozott felmentést ad a szakmai mainstream számára a másképpen gondolkodás alól. E körülmény (mint társadalmi visszacsatolás) pedig olyan helyzetbe hozza az ergodicitás hipotézisét is, amelyet a tudományos okfejtés nem igazán képes kikezdeni.

A „hitvita” jellegét jelentős mértékben tompítaná, ha az ergodicitást illetően mérséklődne a problémakör dichotóm megközelítése. Adott jelenség kapcsán az ergodicitás ugyanis önmagában annyit jelent, hogy bizonyos múltra vonatkozó információk alapján valamilyen becslést végzünk egy jövőbeli állapot bekövetkezésére. *Mindig az adott jelenség természete határozza meg az ergodicitás mértékét, ezért inkább a „jelenségfüggésen” van a hangsúly, és nem a múltbeli, illetve a jövőbeli állapot közötti összefüggésen.*

Egy közelmúltbeli, idősoros előrejelzésekről szóló műhelyvitán²⁰ is felmerült, hogy a kutatók számos új megközelítést és módszertani eljárást alakítottak ki az ergodicitás alapvető problémáinak a kezelésére. Úgy véljük, hogy célszerű lenne hasonló szakmai körképet, illetve kritikai értékeléssel összekötött összegzést készíteni ezekről is, így válna teljesebbé aktuális tudásunk a kérdésköréről.

²⁰ Lásd 2. lábjegyzet, 59. o.

HIVATKOZÁSOK

- BÉLYÁ CZ I. (2016): Az ergodicitás vitatott szerepe a (pénzügyi) közgazdaságtanban. *Gazdaság és Pénzügy*, 2017, 4(1), 3–58. o.
- BOURDIEU, PIERRE (2010 [1985]): A társadalmi tér és a csoportok keletkezése. In ANGELUSZ RÓBERT – GECSER OTTÓ – ÉBER MÁRK ÁRON [szerk.] (2010): *Társadalmi rétegződés olvasókönyv*. TÁMOP 2010-201. Budapest: ELTE, 164–177. pp., http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_19_Tarsadalmi_retegzodes_olvasokonyv_szerk_Gecser_Otto/0010_2A_19_Tarsadalmi_retegzodes_olvasokonyv_szerk_Gecser_Otto.pdf.
- BRONK, R. (2009): *The Romantic Economist – Imagination in Economics*. Cambridge University Press.
- BRONK, R. (2011): *Epistemological difficulties with neoclassical economics*. The London School of Economics and Political Science, 22. p.
- DAVIDSON, P. (1982; 1982): Rational expectations, a fallacious foundation for studying crucial decision-making processes. *Journal of Post-Keynesian Economics*, Vol. 5, No 2. pp. 182–197 p.
- HARCSA I. (2015): A területi fejlettség és egyenlőtlenségek lehetséges értelmezései – kritikai értékelés és kutatási eredmények. *Statisztikai Szemle* (5)5, pp. 460–486; 93(6) pp. 521–551.
- HARCSA I. (2016): Társadalmi tagolódás és társadalomkép kapcsolata. *Replika* 96–97 (2016 1–2), pp. 173–187.
- O'DONNELL, R. (2013): Two Post Keynesian Approaches to Uncertainty and Irreducible Uncertainty. In: HARCOURT, G. C. – KRIESLER, P. (eds.): *The Oxford Handbook of Post Keynesian Economics*, Vol. 2, Critiques and Methodology.
- SHACKLE, G. L. S. (1949, 1950): A non additive measure of uncertainty. *Review of Economic Studies*, Vol. 17, pp. 70–74.